

Воєнний фетиш

Як в Росії 9 травня перетворюють на інструмент мобілізації вірнопідданості, колективну пам'ять – на керований державою воєнний фетиш

В квітні цього року мільйони росіян отримали через державний онлайн-портал «Госуслуги» електронного листа із закликом «проявити вдячність», а саме пожертвувати гроші ветеранам. Це ініціатива фонду «Пам'ять поколінь», яку підтримав Сбербанк. «Знак поваги й шани до тих, хто подарував нам майбутнє», як зазначено в патріотичному повідомленні.

Ця акція – тільки один з незліченних проєктів, концертів, флешмобів, конкурсів, кіно- й театральних показів, шкільних олімпіад, парадів і навіть онлайн-ігор, які цього року відбудуться по всій Росії. Адже 9 травня відзначається 80-та річниця перемоги Радянського Союзу над нацистською Німеччиною (а в Росії її святкують саме в цей день, оскільки капітуляцію було підписано пізно ввечері 8 травня 1945 року, тобто за московським часом уже 9 травня). В Росії День Перемоги є великим державним святом.

9 травня було для кількох поколінь росіян надзвичайно емоційною датою – символом спільних невимовних страждань і історичної перемоги над націонал-соціалізмом. Ця війна, яку в Росії називають «Великою Вітчизняною», забрала 27 млн життів. Втрати важко навіть досягнути: немає жодної родини, яка не постраждала. Я сама росла із цим усвідомленням. Пам'ятаю, як ми щороку в цей день навідували мого дідуся. На війні він був простим водієм, вижив і 1945 року повернувся додому. Більше я нічого, на жаль, не знаю: він не міг про це говорити. Пам'ятаю тільки, що кожного 9 травня він плакав. І що в нього тремтіли руки, коли він мовчки піднімав обов'язкову склянку горілки за своїх загиблих товаришів.

Як співається в старій радянській пісні, яку й нині більшість росіян знає напам'ять: «*Это радость со слезами на глазах*». Рана від Великої Вітчизняної в Росії не загоїлася навіть за 80 років. «Війна все далі й далі, та серце моє болить все більше й більше», – писав один російський поет.

Однак останнім часом я з великою тривогою спостерігаю, як цей день пам'яті змінюється: дедалі більше політизується, ідеологізується, спотворюється державною пропагандою та медіа. Замість загоювати рану, її буквально роздирають. Те, що колись було переживанням горя, тепер стає демонстрацією сили. 9 травня перетворюють на інструмент мобілізації вірнопідданості, колективну пам'ять – на керований державою військовий фетиш.

Початковий сенс 9 травня вже під загрозою зникнення

Яскравий приклад – рух «Безсмертний полк», започаткований 2012 року в сибірському місті Томську з ініціативи місцевих журналістів. Тоді городяни пройшли по вулицях з портретами своїх родичів, які воювали – спокійно, з гідністю, без будь-яких гасел. Це були сімейні історії, колективна хроніка болю. Проект швидко набув популярності. Вже 2015 року участь в маршах миру «Безсмертний полк» брали близько 12 млн росіян в різних містах. Але разом з успіхом прийшло державне привласнення.

Тепер держава організовує «Безсмертний полк Росії» – з пафосом, сценічними програмами та ходами по центру міст. Мало хто помічає, що це вже не той проект, який був спочатку. Багато людей уже навіть не знають, до якого руху належать. Замість жалоби й вдячності тепер міць держави та бойовий дух. На банерах і плакатах тепер не лише (пра)діди, а й Сталін, Ленін, а віднедавна й загиблі на війні проти України. Герой 1945 року зливається в одне з «захисником 2022 року». На шкільних заходах, які проводить правляча партія «Єдина Росія», звучить: «Діди перемогли – переможемо й ми!». Гаслами на кшталт «На Берлін!» обклеюють автомобілі й навіть дитячі візочки. Послання зрозуміле: Росія знову бореться з фашизмом, цього разу в Україні.

День пам'яті нині буквально просякнутий мілітаризмом, і цей ідеологічний заряд часом набуває абсурдних форм. В пологовому будинку сибірського міста Кемерово новонароджених фотографували до 9 травня в крихітній військовій формі з червоними зірками на шапочках. «Патріотизм з пелюшок» – під таким заголовком захоплено писала про це «Комсомольська правда». Учні однієї зі шкіл Нижегородської області провели «Концерт для Безсмертного полку», але не для глядачів, а для порожньої аудиторії, заповненої портретами загиблих солдатів. На думку організаторів, це було зворушливо й проникливо. У

Владивостоці учні молодших класів пройшли парадом під девізом «Правнуки Перемоги», одягнені в форму різних родів військ. Про це з гордістю повідомив губернатор області в своєму Telegram-каналі.

9 травня десятиліттями було одним з небагатьох символів, які об'єднували глибоко розколоту країну. Після розпаду Радянського Союзу перемога над націонал-соціалізмом була одним з останніх ідентифікаційних орієнтирів для нової Росії. Але вже 1995 року, коли було відновлено традицію військових парадів, почалася повзуча мілітаризація дня пам'яті. З 2012 року, коли Кремль відкрито взяв правоконсервативний курс, політизація свята також посилилася.

Початковий сенс 9 травня вже під загрозою зникнення. Гасло «Ніколи знову!», під яким вирости покоління радянських громадян, замінюється гаслом «Можемо повторити!». Як недавно написав один російський журналіст: «Найважливіше і найсвятіше свято для багатьох росіян перетворилося на день сорому. Кремль привласнив цей день і цим позбавив його народності». Але в результаті, хай як це парадоксально, режим похитнув свою останню символічну колону. Багато росіян ситі по горло всюдисущим воєнним наративом. Вони прагнуть 9 травня, яке нагадує про мир, а не про нові фронти. В російських соцмережах більшає критики. Її гарно підсумовує один з коментарів до «патріотичної» акції: «Коли вже до них дійде, що 80 років тому воювали за те, щоб більше ніколи нікому не доводилось носити військову форму?». Це питання віддунює і в мені – гучніше, ніж будь-який парад.

Ветеранів теж дедалі більше інструменталізують: використовують як декорацію або замінюють молодиками з медалями, отриманими не за опір Гітлеру, а за так звану спеціальну військову операцію в Україні

За офіційними даними, нині живі не більше 7 тис. ветеранів Великої Вітчизняної війни. Їх теж дедалі більше інструменталізують: використовують як декорацію або замінюють молодиками з медалями, отриманими не за опір Гітлеру, а за так звану спеціальну військову операцію в Україні. Нова іконографія пам'яті готова. Але головне державне свято Росії ризикує перетворитися на порожню оболонку: гучну, пафосну, випатрану.

Одна традиція 9 травня ще зберігається: хвилина мовчання в пам'ять про загиблих. Телеканали й радіостанції оголошують її словами: «Ніхто не забутий, ніщо не забуте». І 60 секунд ви тільки чуєте пульс і бачите полум'я на Могилі Невідомого Солдата біля Кремлівської

стіни. В нашій родині було заведено вставати, щоб вшанувати пам'ять загиблих. Торік я зловила себе на думці, що забула про хвилину мовчання. Можливо, це несвідомий розрив зв'язку з ритуалом, який більше не належить мені, бо став частиною вистави.

Переклад з німецької Дар'ї Прусенко

Дар'я Болл-Палієвська

Дар'я Болл-Палієвська (Daria Boll-Palievskaya) – редакторка незалежної інтернет-газети russia.land.NEWS і журналістка-фрілансерка. Вона пише, зокрема, для Zeit Online і MDR.

